

Rerum Naturalium Fragmenta No. 92

<i>Szemere László: Gólyafészek</i>	3
<i>Szemere Zoltán: A feketeharkály Magyarországon</i>	9
<i>Szemere Zoltán: A fehérhátú fakopáncs – Magyarország legritkább harkályféléje</i>	11
<i>Szemere Zoltán: A közép fakopáncs Magyarországon</i>	13
<i>Szemere Zoltán: A nagy fakopáncs Magyarországon</i>	15
<i>Szemere Zoltán: A kis fakopáncs (Dendrocopus minor)</i>	19

Budapest
1935

.

Rerum Naturalium Fragmenta

Szemere László szerkesztése:

Budapest II., Debrői-u. 15

Gólyafészek

Szemere László.

A portát idillikussá változtató öreg gólyafészek mind ritkábbá válik. Fiatalabb koromban jártam még néhány olyan községben, ahol százával volt a gólyafészek. Ilyen volt pl. Deregyő (Zemplén m.), ahol a zsúpfedelű házakon és istállókon hármásával is fészkeltek a gólyák. Később a falu egy része leégett, az új cserépfedeleken már nem tudtak a gólyák olyan kényelmesen megtelepedni.

De azon a vidéken – csekélyebb számban, most is van még gólya s alighanem ez a vidék az, ahol a legsűrűbben költenek.

Gólyafészek zsúpfedélen

Ottan körül az erdőkön, fákon is láttam gólyafészket, ami különben nem nagy ritkaság, mert szórványosan más vidékünkön is fészkelnek a gólyák fákon. Máskülönben a

magyar nép bizalmába férközött madár az emberi lakok táján érzi magát a legjobban, főleg ha azt észleli, hogy megtelepedését szívesen látják, sőt elősegítik.

A gólyafészek bizonyos rangosságot is jelent (»a pap házán... gólyafészek« mondja a gyermekmese) így bizony sok helyen vetélkednek azon, hogy kinek a portáján legyen a gólyafészek.

Most pár sorral - s pár képpel - azt mutatom be szíves olvasóinknak, hogy mi módon szokták megtelepedésre bírni a gólyákat. Persze ott, ahol a vidék a gólyáknak megfelelő. Értve a táplálkozási lehetőséget, mert ha a vidéken valamelyes tocsogó, kiterjedt nedvesebb rét stb. van, akkor gólyánk a sík, meg a hegyvidék között nem tesz különbséget.

Így pl. Csík megyében, főleg Alcsíkon, Csíkszentkirály és Csíkszentsimon községekben elég szép számmal költ a gólya, ahhoz képest, hogy ott zsúpfedelű ház, meg csűr egyáltalán nincs. Hogy a zsindelyes fedélen fészket rakhassanak, a jó székelyek a képen is bemutatott favágóbakszerű alkotmányt szögez ki a csűr tetejére. (1. ábra.) Arra rakja a gólya a fészket s arról a szél nem sodorja le. A képen látható takaros csűr Csíkzsögödön látható, ha ugyan még megvan, mert bizony ezt a felvételt úgy 20 évvel ezelőtt készítettem.

Másik képünkön Mezőtúr külvárosában (nem merem falunak nevezni Mezőtúrt) láthatunk egy kútágasra szerelt gólyafészket. Ott is áttértek a zsúpfedélről a cserépre s hogy a gólyájukat el ne veszítsék, az egyik ház (vagy borház?) volt gólyafészket egy kútágasra tették át, úgy hogy előbb arra egy deszkát szögeztek, amelyhez aztán a fészket hozzádrótozták.

Mindez volt egy bizonyos télen s mire a gólyák tavasszal megérkeztek, már »befejezett ténnyel« álltak szemközt, mindent megértettek s a helyet, – mint az ábra mutatja – alkalmasnak találva, el is foglalták.

Akadtak albérlőik is – házi verebek – az a három pont a képen, a fészek alatti gallyazaton, egy-egy veréb.

és kútágason.

Máskülönben egy-egy penzióba tett szekérkereket szoktak magyarjaink egy alkalmas helyen elvágott fatörzsre erősíteni a gólyák kedvéért. A kerék küllői közé rakott ágakon a fészek szilárdan állja aztán a vihart is. Ilyen alkalmatosságban épült az a hajdúszoboszlói gólyafészek, amely harmadik képünkön

látható. Ott egy parkban kiszáradt egy fenyőfa, azt szerelték fel kerékkal, ugyancsak nagy meglepedésére az ott megtelepedett gólyapárnak. (Negyedik ábra.)

Utolsó képünkön egy zsúpfedeles ház tetején levő gólyafészket mutat, amint éppen beszáll a gólya. A zsúpfedélhez nem talál egészen a telefonvezeték, de hát ez a felvétel Galíciában (a fronton) készült, a vezeték tábori telefont szolgált. Dr. Szlávny Tibor készítette e képet, tűzérzészlós korában.

Célszerű alkotmány a csűr tetején a fészekrakás elősegítésére.

Láttam már olyan gólyafészket is, amely egyetlen szál rúdra («vendégoldal»-ra !) erősített kereken nyugodott; sajnos, arról

nem készítettem felvételt. Ott egy szénakazlon állt a gólyafészek. A szénakazal tavaszra kelve elfogyott, a jószívű gazda ellenben a helyére leásott egy hosszabb vendégoldalrudat s a tetejébe erősített egy kereket, sőt rátette a fészket is, amelyet a gólyapár tavasszal el is foglalt.

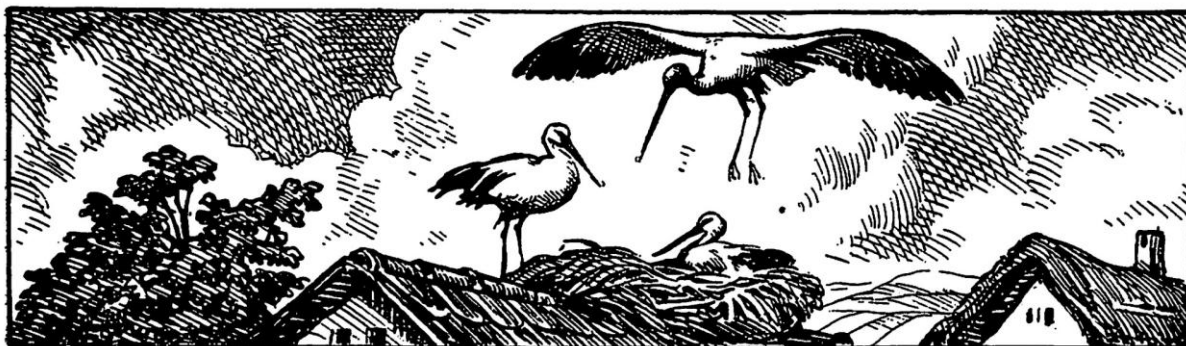
Nem volt e soraimnak olyan célja, hogy a gólyák hasznárákára rámutasson. Csak épen arra mutattam rá, hogy – tekintet nélkül a gólyának esetleg okozott csekély kártételére – a régi magyar úr megosztotta portáját az ő kedvenc gólyamadarával.

A penzióba tett szekérkeréken – ha alkalmas helyen van – is megtelepszik a gólya.

Nemcsak megtúrta, de sokszor elő is segítette megtelepedését. Aki esztétikai okokból hoz áldozatot, az mindenesetre nemesen gondolkozó fő s ha az emberek zöme ilyen volna, nem pusztulnának ki természeti emlékeink oly rohamosan.

No de a magyarnak van szíve s könnyít a sorsán azoknak a lényeknek, amelyek portáját elevenné, vonzóvá teszik. Segít a gólyának (az írt módokon), segít másik kedvencének, a fecskének is, de erről emlékezzünk meg talán majd máskor.

(Növényvédelem, vol.8, 1932, no.7, p.127-129)

A feketeharkály Magyarországon

Szemere Zoltán

A feketeharkály – nagyharkály, vasharkály (*Picus martius* Linn.) – Magyarországon a gyéribben előforduló fajok közé tartozik, mert tartózkodási helyét tekintve elég válogatós – főleg a zárt fenyveserdőhöz ragaszkodik.

Ennek következtében előfordulása javarészen a magasabb hegyvidékre szorítkozik, délen kezdve megtalálható a horvát hegységben, Fruska-Gorában, a Bakonyban, Krassóban, majd Erdélyben s a Felvidéken.

Meglehetős magasságokba hatol föl, így a Retyezáton még 1800 méter magasságban is észlelte Csató János. Sehol se gyakori.

Állandó madár, amely csak téli időben ereszkedik alá az alacsonyabb vidékekre, de állandó tanyájától ritkán távozik messzire. Csak a fiatalok alkotnak kivételt, mert ezek sokszor messzire elcsatangolnak. Így megtörtént, hogy két Csehországban megjelölt fekete harkályfióka még ugyanabban az esztendőben északnyugati irányban Németországban került kézre körülbelül 700 kilométerre szüleik állandó tanyájától.

A fiókáknak ez a nagyfokú kóborlási hajlandósága lehet tán az oka annak, hogy újabban Magyarországnak sok olyan helyén mutatkozik a fekete harkály, ahol azelőtt nem fordult elő. Így pl. Agárdi Ede hosszú ideig tartó megfigyelése szerint csak 1925 tavaszán mutatkozott a Mecsekben; Keller O. 1922-ben látta Keszthely közelében, báró Solymosy László 1928. november havában látta első ízben a Sopron megyei Nagylózs községben.

Érdekes volna ennek a terjeszkedési mozgalomnak a tüzetesebb megfigyelése és az észleletek közlése.

Gazdasági jelentősége csekély számánál fogva nem számottevő. Táplálékát hasznos és káros rovarok alkotják. Egyrészt a bábrablót és az Anthribust, másrészt pedig a farontó erdei hangyákat, fadarazsakat, fenyőcincéreteket, fenyőormányost pusztítja, tehát inkább hasznos, mint közömbös s ezért mint gyéren előforduló, tehát könnyen pusztulási listára kerülhető madarat védeni kell. A magyar madárvédelmi törvény védelem alá helyezte.

(Brehm A: *Az állatok világa*, 2. kiadás, Gutenberg, Budapest, 1929, vol.9, p.100-101)

A fehérhátú fakopáncs - Magyarország legritkább harkályféléje

Szemere Zoltán

A fehérhátú fakopáncs – fehér harkály, szarkaharkály – Magyarország legritkább harkályféléje. 1834-ben fedezte föl Magyarországon Petényi Salamon szülőföldjén, a Nógrád megyei Abelován. A síkság kivételével előfordul mindenütt az egész országban egészen a havasokig.

Tojásait első ízben 1846. május 5-én találták Zólyom megyében; a Nemzeti Múzeum gyűjteményében azonban csak egyetlen fészekalj van, amelyet 1869. május 8-án gyűjtöttek Borsod megyében, valószínűleg a Bükk-hegységben.

Egyéb gyűjteményeinkben tudtommal nincs tojása képviselve.

Chernel szerint egyszer a vasmegyei Velem községben is fészkel, azaz elég alacsonyan fekvő vidéken. Állandó madár, amely azonban télen át szintén kóborol kisebb távolságban a nyári tanyájától.

A Magyarországon fészkelő alak a *Dendrocopos leucotos* Bechst nevű északi forma; délen azonban állítólag előfordul a déli fehérhátú fakopáncs is (*Dendrocopos leucotos* Lilfordi Sharpe et Dresser), főleg Horvátországban és a magyar–horvát tengerpartvidéki erdőkben.

Hartert szerint a két forma első látásra abban különbözik egymástól, hogy az északi forma hátának alsó része és farcsíkja

széles fekete szalagokkal rajzolt, oldalsávjai jóval szélesebbek, lágyéka haránt sávozott s a külső kormánytollak fekete szalagozása jóval szélesebb. Mint érdekességet említem, hogy az orosz kutató Buturlin egyetlen bukovinai példány alapján bevezette a *Dendrocopus leucotos carpathicus* alfajt.

Hartert ezt az alfajt nem ismeri el, mert teljesen individuális jegyek alapján lett leírva. Az a kérdés, hogy a fehérhátú fakopáncs alfajai közül melyik hol és milyen menységben fordul elő, egyelőre még a jövő kutatás egyik érdekes föladata.

Gazdasági jelentősége csekély számánál fogva nem lehet számottevő. Ritkasága miatt gyomortartalom-vizsgálatokat nem lehetett végezni.

Mint ritka érdekes madarunkat azonban a magyar madárvédelmi törvény védelem alá helyezte, amelyben, a hasznosságról való meggyőződés nélkül is, részesíteni kell.

(Brehm A: *Az állatok világa*, 2. kiadás, Gutenberg, Budapest, 1929, vol.9, p.106-107)

A közép fakopáncs Magyarországon

Szemere Zoltán

A közép fakopáncs – közép kopáncs, közép tarka harkály – Magyarországon feltűnően ritkább, mint a többi tarka fakopáncs.

Szórványosan előfordul az egész ország területén a Lajtától Máramarosig és az Árvától a Kazán-szorosig. A Negro csúcson 1500 méterig észlelték. Általában azonban inkább az alacsonyabb vidékeket kedveli.

Állandó madár, mely csak télen át szokott kóborolgatni.

A különböző földrajzi formák elválasztását célzó kutatások ennél a fajnál is megkülönböztették ideiglenesen az északi közép fakopáncsot (*Dendrocoptes medius medius* L.) a déli közép fakopáncstól (*Dendrocoptes medius splendidior* Parrot) de ez a megkülönböztetés eddig még nem talált osztatlan elismerésre.

A különbség a kettő között az volna, hogy a *splendidior* fartájéka élénkebb vörös s a külső kormánytollakon a fekete szín valamelyest nagyobb terjedelmű.

Az idevágó vizsgálatok még nincsenek lezárva s a Magyarország területén előforduló közép fakopáncsokra vonatkozóan még teljesen a kezdet stádiumában vannak.

Gazdasági jelentősége nagyjában ugyanaz, mint a rokonaié, de abban a 9 gyomortartalomban amelyet Csiki Ernő elemzett,

véletlenül nagy számban hasznos rovar is akadt, így főleg *Anthribes variegatus*, mely a pajzstetű nőstényeiben élőködve pusztítja azt, s azonkívül hasznos hangyák is, melyek a földön bebábozódó kártékony pilléket irtják.

A magyar madárvédelmi törvény védelem alá helyezi ezt a meglehetősen ritka madarat, amely még ha átlagosan káros is volna, már ritkaságánál fogva se okozhat érzékeny károkat s ezért éppen kímélendő.

(Brehm A: *Az állatok világa*, 2. kiadás, Gutenberg, Budapest, 1929, vol.9, p.108)

A nagy fakopáncs Magyarországon

Szemere Zoltán

A nagy fakopáncs – nagy tarka harkály, cifra harkály, favágó, fakopogtató, fakopácsoló, harkány, horokány – Magyarországon a leggyakoribb és legismertebb harkály, amely mindenütt előfordul kb. 1500 méter magasságig, lombos és fenyveserdőkben éppen úgy, mint a síkságon és hegyvidéken. Állandó madár, amely télen esetleg az alacsonyabb vidékekre ereszkedik le, de nem vonuló.

Az északibb vidékről téli vendégek is érkeznek hozzánk, amelyek az északi nagy fakopáncs (*Dendrocopus major major* L.) alfajhoz tartoznak. Régebben ezek *Dendrocopus major cissa* Pall. néven szerepeltek az irodalomban.

Pontosan meghatározott példányunk ebből az alfajból csak egy van; ezt Czynk Ede gyűjtötte 1897. ápr. 14-én Fogarason s a Tschusi-féle gyűjteménnyel együtt a bécsi Hofmuseumba került.

A nálunk honosak a kutatás más állása szerint a közép-európai nagy fakopáncs (*Dendrocopus major pinetorum* Brehm) alfajhoz tartoznak, mely előbbitől abban különbözik, hogy csőre karcsúbb és termete kisebb. Ennek szárnya 131-138, csőre 28-31 cm, az északi alfaj megfelelő méretei: 138-143 és 27.5-33, de legtöbbször 28-30.

Az idevonatkozó vizsgálatok a különbségek aprólékos volta miatt további kiegészítésre szorulnak, abból a szempontból,

hogy nálunk milyen arányban és mely évszakokban fordul elő a két alfaj.

Legújabban a Madártani Intézetbe került egy Schenk H. által 1928. november 10-én a bácsmegyei Óverbászon gyűjtött példány, amelyet a *Dendrocopus syriacus balcanicus* Gengl. et Stres. formának kell tartani.

Ez főleg abban különbözik a *Dendrocopus major* formától, hogy farka majdnem egyszínű, csak a két szélső kormánytoll végén van egy fehér végfolt s fölötte fehér sávreszlet, a mellettük levő tollakon már csak egy fehér végfolt van, a többi farktoll tiszta fekete. A barnás futtatású hasi tollazaton sötét szárfoltok vannak.

Legfőbb különbség, hogy a nyakoldal fehérsége folytonos sávban húzódik a hátig, holott a majornál ezt a fehérséget sötét vonal megszakítja. Elterjedési viszonyait természetesen még újabb gyűjtések és vizsgálatok tisztázhatják.

A nagy fakopáncs gazdasági jelentőségét jobban ismerjük, mint a ritkább tarka fakopáncsokét. Csiki Ernő 27 példánynak a gyomortartalmát vizsgálta meg s ezek alapján arra az eredményre jutott, hogy sokkal nagyobb mértékben hasznos, mint káros.

Lovassy szerint „sok, az erdőre, gyümölcsösre kártékony rovar elpusztít s ezzel használ, de ahol a fenyőmagra szükség van, az erdésznek a tobozok nagymértékű fosztásával kárt is tesz”.

A nagy fakopáncs ugyanis valamennyi harkályféle közül legszívesebben fogyasztja a növényi eredetű anyagokat, sőt Lovassy szerint ősszel és télen túlnyomóan magevő.

A madárvédelmi törvény szerint védett, kímélendő madár, amelyet nemcsak a törvény szerint, hanem egyéb vonatkozásokban is teljes mértékben megérdemel.

(Brehm A: *Az állatok világa*, 2. kiadás, Gutenberg, Budapest, 1929, vol.9, p.103-104)

A kis fakopáncs (*Dendrocopus minor*)

Szemere Zoltán

A kis fakopáncs – kis-tarkaharkály, kiskopáncs, kisharkály – mindenütt előfordul az egész országban, ameddig puhafából álló lomberdőket talál, de mindenütt csak mérsékelt számban.

Az újabb kutatások szerint Európa északi vidékein az északi kis fakopáncs (*Dendrocopus minor minor* L.), nálunk pedig a közép-európai kis fakopáncs (*Dendrocopus minor hortorum* Brehm) fordul elő. Utóbbi szárnya átlagosan rövidebb, hossza 8.7-9.3 cm, míg előbbi 8.9-9.6 cm. Hasi oldala sötétebb fakó-barna és sötét hosszanti foltjai terjedelmesebbek.

Az északi faj talán mint téli vendég előfordul nálunk, de eddigelé még nincsenek idevágó pontos vizsgálatok.

A kis fakopáncs állandó madarunk, mert legfeljebb ősszel és télen ereszkedik le a völgyekbe, vagy a síkságra.

Gazdasági jelentősége csekély állománya következtében nem számottevő, de inkább hasznos, mint közömbös. Csiki Ernő gyomortartalom vizsgálatai szerint a fakéreg repedéseiben, a kéregben és a fában is élősködő rovarokat pusztítja. Jóval kevesebb hangyát fogyaszt, mint rokonai, de ezek közül is főleg a farontókat pusztítja. A magyar madárvédelmi törvény védelme alá helyezi.

(Brehm A: *Az állatok világa*, 2. kiadás, Gutenberg, Budapest, 1929, vol.9, p.105-106)